

Hogy állunk a számvetéssel?¹

– kérdezi Kiss Gy. Csaba legújabb könyvében. Címéből érződik a kétely, hogy az előző korszakot nem zártuk le. S amit a szerző kérdez, az annak a hiányát sejteti, míg húsz év közéleti írásaiban az okok kiderítésére törekszik. S mert a kornak még élő részesei vagyunk, a könyv rólunk is szól. Sőt személyünkben érinthet, mint engem rögtön az első írásban, mikor ötvenhatos emlékét idézi, a Gellért téri obeliszk csilaga helyére tűzött magyar zászló emlékéjét. Akkor szemben, a szálló reuma osztályán feküdtem sebesülten. És később már lábadozva én is láthattam a Himfy utca sarkán a kilőtt tankot. Kiss Gy. Csaba a kerületben született Ulászló utcai fiú volt, én tizennyolc évesen, az Eötvös Kollegiumból kezdtem budapesti életemet, s úgy hagytam el a városrészt, hogy visszatérve már a harmincadik éve lakom itt. Azért is otthonos a könyv, mert kerületünk bármely helyének említése, bármely gondjának fölvetése az odavalósi voltom érzetét kelti. De még írásaink is kapcsolódhatnak, mint a körtéri Móricz Zsigmond szoborról szóló rádiójegyzetem, itt pedig a szobor eltűnésének említése a Villányi út torkolatából. S számomra is szokatlan és idegen az Újbuda, s bosszant az elnevezés oka, mi szerint az, bizonyos illetékesek akaratából, a Szent Imre város helyett van. Ahogy a gyermekkorával indítja könyvét, a hivatás szellemi hódításának nagy kalandját kezdi, vagyis folytatja, hiszen eddigi köteteinek sora is a magyar történelem józan végiggondolását és a szomszéd népek közötti jó viszony megteremtését szorgalmazza. *Közép-Európa, nemzetek,*

kisebbségek (1993), *Nálunk és szomszéd nemzeteknél* (1994), *Lengyel napló* (1997) *Nyugaton innen, Keleten túl* (2000), *Hol vagy hazám?* Kelet-Közép-Európa himnuszai (2011) *Nemzetek és előítéletek.* (2013), *Budapest-Zágráb oda-vissza* (2015). Legújabb könyve pedig a *Hogyan lettem közép-európai?* címmel fejeződik be.

A véletlen és a történelmi környezet alakulása, a gazdagító ismerkedések alkalmi segítettek, hogy a közép-európai létkérdésekkel életre szólóan eljegyezze magát. Kezdődött talán a felnőttek érdekes beszámolóival az elcsatolt Léváról és Pozsonyról, s mikor az iskolai könyvtáros a cseh nyelv tanulását ajánlotta az egyetemi jelentkezéshez. Az autóstoppos világljárás a Kárpátokon át Krakkóba, Lengyelországba, s már nem az idegenség meglepetésével hatott rá a csehszlovákiai 68-as „tavasz” és a lengyelországi nyolcvanas évek fordulója, a Szolidaritás mozgalma. A szabadság és a szellemi izgalmak bővölete, a kezdeti szimpátia, majd a cselekvő részvétel a nagy változások folyamatában, sorsának meghatározója lett. Látta a forradalmakat, lázadásokat leverve, majd győztesen 1989 őszén. S annyira egyszerre változott meg a kommunista diktatúra országainak rendszere, szűnt meg a rájuk kényszerített szovjet elnyomás, mintha az együttes forradalom is a közös sorsot bizonyítaná, ez a térség mégis csak a Közép-Európa néven említhető. Nem Kelet-, miként azt Nyugat felől, s nem Közép-Kelet vagy Kelet-Közép, ahogy földrajzi precizitással s az elmaradottság szinonimájaként szokták emlegetni. Óva int,

1 Kiss Gy. Csaba: *Hogy állunk a számvetéssel? Közéleti írások, 1914–2015.* Nap Kiadó, 2015.

nehogy az Osztrák–Magyar Monarchiában gondoljuk Közép-Európát, még a kiterjedése sem fedi a területet, népei pedig különböző státusban éltek a korona alatt. A Németh László-i „köztes” Európa fogalma felel meg, a Baltikumtól az Adriáig terjedő országok, az Ady óta is komposzágok, a nemzetek, nemzetiségek közösségének, a nagyhatalmak között. S kicsiben „Egyszerre a periférián és a centrumban”, amit a szülőhely, Buda a lakójának jelent. „Mintha ezt a feszültséget éreznénk mindig: centrum és periféria kettősségét, összetartozását és alapvető különbözőségét... a lakható Buda, Lágymányos, a választott szülőföld sem központ, inkább vidékies, valamihez képest létező” – írja. Innen jött és így lett közép-európai Kiss Gy. Csaba, s én a közéleti embert s a művelődéstörténezt gondolom annak, aki az itteni népeket megértve munkálkodik, akár az MDF vezetőségében, a Közép-Európa Intézet igazgatójaként, majd művelődéstörténetet tanított a budapesti, hungarológiát a berlini, nyitrai, prágai, zágrábi, varsói egyetemen. Mikor közép-európainak vallja magát, nem embertípusra, valami egységessé determinált közösségre gondol. Nem olyanra, akit Tözsér Árpád pozsonyi költő kísérelt megteremteni Mittel Ármánban, lírája hőseként. Miként adott egy kisebbségi ember, akinek minden létező forma a *között*, akitől kettős kultúrát várnak el, de a kultúra nem a jelenlét jelen ideje, hanem a múltjában gyökerező szellemiség. A kisebbségi sors csikarta ki közép-európai költő megfogalmazását az anyanyelvi kultúrában. Rokonai a cseh Vladimír Holan, Bohumil Hrabal, Milan Kundera, a lengyel Zbigniew Herbert, Czesław Miłosz, a szerb Vasco Popa és Danilo Kis, a román Sorescu, a szlovén Venko Taufer. Közép-Európa sorsúak kiszorítottságukban, mint ahogy mindenkire jellemző a történelme, környezete. A Bethlen-díjat, melynek létrejöttében és folyamatában Kiss Gy. Csaba is közreműködött, ezekre a közép-európai illetőségű személyiségekre is gondolták osztani. 1987-ben Herbert kapta. Köszönő levelében írja, önkéntes párizsi számúze-

téséből: „...töprengéseim, reményeim és nyugtalanságaim tárgya. Miképpen lehet azt kifejezni, hogy Budapesten, Prágában és Zágrábban – a világ falanszterépítői és a történelem ellenére – megtalálom saját valóm nyomait... Mi is Közép-Európa? Bizonyára nem a földrajz vagy a társadalmi rendszer határozza meg, hanem a sors és a kultúra közössége, a kultúráé, amely autonóm, független szellemi tartomány.” Ő mutat rá elgondolkoztató és magunknak is bevallatlan helyzetünkre, éppen a szerzőnknek adott interjújában, melyben a történelmi kiszolgáltatottságról beszél: „Sokszor lehetett olyan tapasztalatunk, hogy Európa szegény rokonai vagyunk. Rokonok persze, de olyanok, akiknek néha csak szánalomból fizetnek egy pohár bort... Ebből fakad nemzeti komplexusunk. Soha nem tudtuk pontosan, milyen szerepet vállalhatunk Európában.” Folytatni lehetne a kisebbségi érzésből fakadó nemzeti góggel, a nyugatkövetéssel, a szalmaláng természet túlzásaival, a „népek Krisztusa” sorsérzettel.

Mikor Kiss Gy. Csaba ezekkel a költészetekkel, gondolatokkal találkozott, már teljesen fölkészült a megértésükre. A saját útja igazolását, a szabadság zálogát és a megértő együttélés lehetőségét látta bennük. Mikor erre keresi a megoldást, és megállapítja: „Végérvényesen közép-európai lettem, de egyre inkább úgy érzem, mintha különös kis szektának volnék a tagja. Közép-európai magyar, akinek meggyőződése, hogy csak a szomszédainkkal együtt tudunk előbbre lépni. Az alapvető érdekeink közösek. Az Európa Unión belül és azon kívül is.” Megjegyeztem magamnak a „különös kis szekta” kifejezést. Ami a szerző tapasztalata, mégis nagyon szűkre szabott. Olyanokra gondolhat maguk közül, mint Rákos Péter, a prágai Károly Egyetem magyartanára, akit azért is említeni kell, mert tulajdonságaiban szerzőnkre ismerünk. „Úriember volt a szónak nemcsak abban az értelmében, hogy föllépése, régmódi udvariassága a kommunista diktatúra világában teljesen idegennek tetszett; a tekintetben is úr volt, hogy magasabb minőséget képviselt, és soha nem

csillogtatta műveltségét, előzékeny viselkedése magától érteződően természetes volt.” A más kultúrák iránti nyitottsága együtt járt a magyar nemzet szellemi örökségének mély ismeretével és megbecsülésével. Németh Lászlót követve népi urbánus, urbánus népi... „Kassai polgár volt Rákos Péter Prágában”. Azonnal Máraira gondoltat. Bővebben értelmezve, a Közép-Európa gondolon közvetlenül munkálkodó, más-más nemzethez tartozó elhivatottakon túl, mindenki ennek a tábornak a tagja, aki a nemzeti függetlenségért, a kommunizmus ellen, a jó szomszédság, megértés jegyében küzdött. Czeslaw Milosz szerint Közép-Európa „egy szovjetellenes fogalom, melyet az ott levő országok megszállása provokált ki”. És alapja volt ennek a küzdelemnek a népek szolidaritása. Mint ahogy vért adtak 56-ban a lengyelek, s a gumibotot sem a cseh nép segélye volt, s ahogy a nyolcvanas években, mint egy zsidbadt tagban a vérkeringés, megindultak a fiatalok, értelmiségiek egymás felé. Főként Erdélybe, Lengyelországba, majd Csehszlovákiába is. Megszólaltak a költők, mint például Zbigniew Herbert az *Állunk a határon* című verssel 56-ban, vagy Utassy József az „Ember az őszben”, a végleges című *Hitfogyatkozásban* protestált 1968 Júdas-idejében.

Kiss Gy. Csaba számadása sok tisztázandó kérdést vet föl, s válaszol a nemzeti mi voltunk körüli vitákra is. A kettős mércére, mert mintha csak a nyugat-európai, párizsi diáklázadás volna jelentős világtörténelmi cezúra, az emberi jogok, a sajtószabadság kiterjesztésével, az életformaváltással, de sokkal kevésbé a gyanús nemzeti sorskérdésekkel töltött függetlenségi mozgalmak. A mi ötvenhatunkat is ezzel kisebbítik, hiszen kimondva-kimondatlanul a népi írók mozgalmának céljait akarta megvalósítani a magyar október. A nemzeti demokratikus ellenlék is ezen a vonalon indult a nyolcvanas években. A könyv megidéztet arcai, Püski Sándor, Kiss Ferenc, Csoóri Sándor, Csurka István magyarságát közép-európai szándék erősítette. S a tábor, a „nomád ifjúság”, ahogy a szerző megfo-

galmazza, „Közép-Európa farmert öltő fiataljai legalább annyira kívánták a demokráciát, szólásszabadságot és nemzeti függetlenséget, mint az életformaváltást”. Továbbá az MDF programja szerint 68 tanulsága, hogy csak együtt lehetnek sikeresek a forradalmak, figyelni kell a szomszédokra. Együtt kell kiküzdeni a Finnországhoz hasonló helyzetet. Ami nem könnyű, ha csak a szlovák-magyar kapcsolatokat vesszük, a földrajzi nevek használatától, a sértő Felvidék szóértelmezéstől kezdve, a történelmi mítoszok ellentétességéig, miként a honfoglalás korát egymásnak elfogadhatatlanul írják meg, ahogy 1848-ban a magyar kormány ellen fellázadt szlovákság történetük dicső lapjaira került, aztán 1918 (Trianon) és 1938 (első bécsi döntés), 1946–47 (kitelepítés), 1993 (önálló állam) után a nyelvtörvények, mikor a nemzeti kisebbség státusa nemzetiségi kisebbségnek számít az államalkotó szlovák politikai nemzet keretei között. A közigazgatás határainak átszabása a helyi magyar többség megakadályozására. Pedig számtalan közös kód említésére is volna lehetőség, ha a jó szándék az ezeréves együttéléséből kiválasztaná a közös pontokat, ahogy a lengyel-magyar viszonyban Kiss Gy. Csaba meg is teszi azt. Például közös pontunk lehet a nemzeti lét állandó veszélyeztetettsége. Nem tudom, van-e még olyan a történelemben, hogy egy fölosztott, megsemmisültnék tetsző állam, mint Lengyelország, évszázdnál több idő után folytathatta államiságát, mert akkor épp így akarták a győztesek. Éppen azok, akik az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésével adták meg a lehetőséget a román és a szláv nemzeti romantikus vágyak kielégítésére, szinte életképtelenségig csökkentve Magyarország területét. Mert kellett az új államoknak termőföld, vasút, hajózható folyó, s kellett volna nyugati folyosó is, hogy az összefüggő szlávág elképzelése megvalósulhasson. „Nem volt föltétlenül könnyű ajándék az aránytalanul nagy magyar falat” – jegyzi meg Kiss Gy. Csaba a szlovákokat erősítő Trianonra, száz év óta sem tudják megemészteni, de nemcsak ők, ha-

nem valamennyi, aki magyar földhöz jutott. Talán a kibeszélés gyógyítaná valamelyest a sebeket, de aki megélte ezt a fölfoghatatlan helyzetet, az még a megbékülésben is nehezen bízik. Ebben a kettős és többszörös érzelmi és érdekellentétben kellene megbékélten lenni közép-európaiinak. Csak hát még a saját magyar ügyeinknek sem vagyunk képesek a végére járni.

Nem végeztük el a számvetést, hiszen huszonöt év óta a kommunista diktatúra mentegetése folyik. S nemcsak a szocialista kormányok alatt, hanem egy nagyhatalmú értelmiségi elit közreműködésével, az ország Pestre és vidékre vált szét, népire és urbánusra, liberálisra és nemzetire a rendszerváltásnak nevezett korszak leple alatt.

Ágh István

Ludwig Mies van der Rohe és Philip Johnson: Seagram Building, Park Avenue, New York

ÁGH ISTVÁN (1938) író, költő, műfordító. A *Hitel* főmunkatársa. A Nemzet Művésze.